

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОСТІ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка 2 курсу
групи Pss1-M20z
спеціальності 053 Психологія
Мельник Надія Олександрівна

Керівник:
Куриця Д.І., кандидат психологічних
наук, старший викладач кафедри
загальної та практичної психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДИТИНИ.....	6
1.1. Аналіз проблеми емоцій в психологічній літературі.....	6
1.2. Емоційний інтелект як властивість емоційної сфери.....	9
1.3. Особливості та специфічні риси емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.....	19
1.4. Методи та принципи розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.....	26
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	34
2.1. Організація та методи дослідження.....	34
2.2. Аналіз результатів вивчення емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.....	42
Висновки до розділу 2.....	48
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ.....	51
3.1. Опис системи занять з використанням арт-терапії для розвитку емоційного інтелекту у дітей дошкільного віку.....	51
3.2. Порівняльний аналіз результатів первинної та повторної діагностик.....	59
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогоднішнє суспільство відрізняється від суспільства минулого століття. Сьогодні шлях до успіху лежить через віру в себе, самостійність і вміння спілкуватись з іншими. Здатність до комунікації, а також самоконтроль стають такими ж значущими, як і технічні навички. Мало розвинути інтелектуальний потенціал дитини, необхідно ще й звернути свою увагу і на емоційний потенціал. Останні дослідження показують, що в основі розумового розвитку і шкільних успіхів лежить саме емоційна складова.

Для кожної мами чи тата нестерпна думка, що їх дитина може стати алкоголіком, наркоманом чи гвалтівником. Але навіть тут розвиток емоційного інтелекту може запобігти такому розвитку подій.

Агресивна поведінка, залежність від комп'ютерних ігор, наркотиків та суспільства – все це результат втрати контролю над власними емоціями. Всі ці наслідки мають дитячі корені, які лежать у невдоволених бажаннях, порушеннях комунікативних навичок і у душевних травмах.

Дитина – це особистість, для якої визначним є її емоційний стан. Кожна емоція має свій сенс і ціль. Окрім того, емоції цілющі. Вивільнення від емоцій дозволяє звільнитись від наслідків хворобливого переживання. А пригнічення емоцій – навпаки, шкідливо. Воно призводить до формування захисних механізмів, імпульсивних вчинків, хворобливих реакцій і навіть до фізичного нездужання.

Щоб не перетворитись у рабів емоцій, ми повинні навчитись (а потім навчити і наших дітей) їх розпізнавати, розуміти, виражати і правильно використовувати. Тільки в цьому разі діти зможуть вирости щасливими і успішними у майбутньому.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що проблема вивчення розвитку емоційності дітей дошкільного віку є достатньо актуальною в умовах сьогодення.

Аналіз літератури показує, що проблема вивчення емоцій, емоційності та емоційного інтелекту неодноразово виступала предметом спеціальних наукових досліджень як зарубіжних науковців (таких як Ч. Дарвін, У. Джеймс, У. Кеннон, Ф. Бард, К. Ізард, Д. Мейер, П. Селовей, Р. Бар-Он, Д. Гоулман, В. Вундт та ін.), вітчизняних науковців (таких як Л. Виготський, Л. Камишнікова, С. Шабанова, Н. Люсіна, О. Альовина, Є. Сергієнко, Я. Рейковський, С. Рубінштейн, П. Якобсон, Г. Батурін, Л. Веккер, В. Вілюнас, О. Запорожець, Я. Неверович та ін.).

Мета дослідження: здійснити дослідження впливу арт-терапевтичних занять на зростання емоційного інтелекту дітей дошкільного віку.

Відповідно до мети було визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукової літератури з проблем емоцій.
2. Проаналізувати методи розвитку емоційності (емоційного інтелекту) у дітей дошкільного віку.
3. За допомогою діагностичних методик здійснити дослідження впливу арт-терапевтичних занять на емоційність (емоційний інтелект) дітей дошкільного віку.
4. Дослідити зміну емоційного інтелекту дітей дошкільного віку в результаті проведення арт-терапевтичних занять.

Об'єкт дослідження: емоційність (емоційний інтелект) дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження: вплив арт-терапевтичних занять на емоційність (емоційний інтелект) дітей дошкільного віку.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз та узагальнення матеріалів досліджень з окресленої проблематики; емпіричні – спостереження, бесіда, психолого-педагогічний експеримент, статистичний аналіз та педагогічна інтерпретація експериментальних даних.

Місце проведення дослідження: дитячий садочок №30 «Сонечко», м. Кам'янець-Подільський, Кам'янець-Подільського району, Хмельницької області.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання даних у роботі вихователів дитячих садочків, дитячих психологів. На основі результатів проведеного дослідження можна розробити тренінгову програму для зростання емоційності (емоційного інтелекту) дітей дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовані на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи», 2021 рік.

Публікація. Мельник Н.О., Куриця Д.І. Роль емоційного інтелекту у досягненні успіху. Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2022 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Кам'янець–Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. С. 21–23.

Структура роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Робота містить 5 таблиць та 12 рисунків.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши психологічну літературу, ми прийшли до наступних висновків.

Емоційний інтелект і емоційність нерозривно пов'язані один з одною, так як емоційний інтелект – це показник розвитку емоційності людини. Зверніть увагу: аббревіатура EI – це позначення емоційного інтелекту, а EQ – позначення його коефіцієнта, або «коефіцієнт емоційності».

Питання розвитку емоційного інтелекту найбільш значуще у дошкільному віці, так як це період становлення психічних функцій та особистісного формування. У цьому віці розширюється словник (активний та пасивний) емоційних станів.

Діти дошкільного віку, зокрема старшого дошкільного, здатні розуміти як свої емоції, так і емоційні стани інших людей, здатні усвідомлювати свою емоційну поведінку та поведінку інших людей. Здатні адекватно виражати та регулювати свої переживання. Тому відповідно, у цьому віці наявні всі задатки і можливості для розвитку емоційного інтелекту.

Ми розглянули теорії емоцій в психологічній літературі. Ця область розвивалась як вітчизняними психологами (таких як Л. Виготський, Л. Камишнікова, С. Шабанова, Н. Люсіна, О. Альовина, Є. Сергієнко, Я. Рейковський, С. Рубінштейн, П. Якобсон, Г. Батурін, Л. Веккер, В. Вілюнас, О. Запорожець, Я. Неверович та ін.), так и зарубіжними (таких як Ч. Дарвін, У. Джеймс, У. Кеннон, Ф. Бард, К. Ізард, Д. Мейер, П. Селовей, Р. Бар–Он, Д. Гоулман, В. Вундт та ін.).

Також були розглянуті популярні міфи про емоційний інтелект, позитивні і негативні фактори впливу на розвиток емоційного інтелекту, складові емоційної грамотності та методи розвитку кожної.

Окрім того була розглянута динаміка розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку по рокам. Зокрема стадії розвитку емоційного інтелекту. Проаналізовані специфічні риси емоційного інтелекту у дошкільному віці по роботам М. Лисіної та Г. Уланової.

Виявилось, що емоційний інтелект – невід'ємна частина успіху дитини у майбутньому. Це було доведено різними дослідженнями за кордоном. Зокрема, дослідження 753 дітей на протязі 20 років показало, що діти з розвиненим емоційним інтелектом більш освіченіші, мають краще фізичне та емоційне здоров'я, активну громадянську позицію, кращу посаду та більш оплачувану роботу, здійснюють менше злочинів.

Існує три групи методик розвитку емоційного інтелекту: дослідження окремих складових емоційного інтелекту, дослідження на базі самооцінки та мультиоцінні методики. Продуктивними методами розвитку емоційного інтелекту являються: арт-терапія, малюнкова терапія, бібліотерапія, музикотерапія, вокалотерапія, драматерапія, ізотерапія, казкотерапія, танцювальна терапія, психогімнастика, поведінкова терапія, дискусійні методи та ігри.

Одним з ефективних засобів розвитку емоційного інтелекту виступає арт-терапія – вплив на особистість виразними засобами різних видів мистецтва.

Арт-терапія є одним з найефективніших засобів розвитку емоційного інтелекту у дошкільнят. Виділяють наступні види арт-терапії: ізотерапія, казкотерапія, музична терапія та танцювально-рухова. Арт-терапія розвиває здатність дошкільнят розуміти свої та чужі почуття, сприяє розвитку навичок встановлення гармонійних відносин з ровесниками, забезпечує позитивну соціалізацію.

Експериментальне дослідження емоційного інтелекту дошкільнят було проведено в дитячому садочку №30 «Сонечко» в м. Кам'янець–Подільський. Вибірка становила – 20 дітей.

В якості діагностичного інструментарія були використані наступні методики: «Дослідження розуміння емоційних станів людей, зображених на малюнку» (під авторством Г. Урунтаєвої та Ю. Афонькіна), «Усвідомлення дітьми власних емоцій» (під авторством Т. Даніліна, В. Зедгенідзе, Н. Степіна, І. Кареліної) та «Дослідження емоційної поведінки дітей при сприйнятті літературних творів» (під авторством Урунтаєвої та Ю. Афонькіна).

В результаті проведення первинної діагностики можна зробити наступні висновки. У 35% дошкільнят (7 дітей) був виявлений низький рівень розвитку емоційного інтелекту. В них слабо розвинений словник емоцій. Вони не проявляли зацікавленості і емоційної чуйності. Не могли встановити взаємозв'язок між діями та емоціями. Виразні здібності у них практично не розвинені, вони помилково відображали емоції. Могли дати просту оцінку без прояву емоцій, помилково визначали емоційні стани героїв.

У 55% дошкільнят (11 дітей) був виявлений середній рівень розвитку емоційного інтелекту. Вони проявляли інтерес до розпізнавання емоцій, але не завжди вірно це робили. Знання про емоції у цих дітей були поверхневі, одні і ті ж дії вони оцінювали однаковими емоційними реакціями. Діти проявляли емоційну чуйність, але свою оцінку давали «по вимозі». Ці дошкільнята адекватно сприймали твір, але не завжди вірно оцінювали емоцію героя, виказували сумніви. Вони не завжди вірно могли оцінити емоційний стан дорослих та ровесників, не завжди правильно розуміли зміст твору, але при повторенні засвоювали та правильно визначали засоби та способи передачі емоційного стану. Діти недостатньо виразно та правильно відображали емоції.

У 10% дошкільнят (2 дітей) визначений високий рівень розвитку емоційного інтелекту. Вони правильно визначали емоції, відповідали розгорнуто та детально. Ситуації, об'єкти та дії навколишнього середовища викликали у таких дітей емоційну реакцію та адекватне сприйняття. Вони могли «занурюватись» у сюжет та проявляти емоційну чуйність на художній твір. Вони співчували головним героям, проявляли зацікавленість, не боялись давати оцінку та обговорювати це з ровесниками. Вони вірно могли оцінювати емоції ровесників та дорослих, їх взаємовідносини. Ці дітки правильно та виразно передавали почуття та емоції.

Відповідно до результатів первинної діагностики ми визначили в експериментальну групу 7 дітей (35%) з вибірки, які мали низький рівень розвитку емоційного інтелекту.

Результати первинної діагностики підтвердили необхідність проведення цілеспрямованої роботи для розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку за допомогою арт-терапії.

На основі отриманих даних первинної діагностики були розроблені та апробовані 15 арт-терапевтичних занять по розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку. Заняття проводились один раз в тиждень по 30 хвилин. У процесі використовувались наступні методи: казкотерапія, ізотерапія, музикотерапія, танцювально-рухова терапія.

Співставляючи результати первинної та повторної діагностик, ми прийшли до висновку, що на 71,5% (5 дітей) зменшилась кількість дошкільнят з низьким рівнем розвитку емоційного інтелекту. Ці діти не вміють визначати свій емоційний стан, словник емоцій не розвинений. Не проявляють емоційної чуйності та зацікавленості. Не можуть встановлювати взаємозв'язок між дією та емоцією. Помилково визначають емоційний стан героїв.

Також на 71,5% збільшилась кількість дошкільнят (5 дітей) з середнім рівнем сформованості емоційного інтелекту. Знання про емоції у таких дітей поверхневі. Вони проявляють емоційну чуйність, але лиш озвучують свої емоції «по вимозі».

Кількість дітей з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту не змінилась.

Отриманні дані дають привід говорити про позитивну динаміку розвитку емоційного інтелекту дітей дошкільного віку, що також свідчить про ефективність занять з елементами арт-терапії для таких цілей.

Таким чином, гіпотеза про те, що розвиток емоційного інтелекту дітей дошкільного віку буде ефективним, якщо у роботі будуть використовуватись елементи арт-терапії (зокрема, казкотерапії, музикотерапії, ізотерапії та танцювально-рухової терапії) знайшла своє підтвердження.

Тому ціль дослідження досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н. Н. Большой психологический словарь. Москва: АСТ. 2009. С. 811.
2. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополоцк: ПГУ, 2011. С. 388.
3. Базарсадаева Э. Ж. К вопросу об истории изучения эмоционального интеллекта. Вестник Бурятского государственного университета. 2013. №5. С. 24-31.
4. Батурина Г. И. Эмоции и чувства как специфическая форма отражения действительности. Иваново: Издательство педагогического института, 2009. С. 280.
5. Битюцких Е. В. Эмоциональный интеллект как фактор успешности обучения студентов, 2019. № 27 (265). С. 142-144.
6. Бреслав Г. М. Психология эмоций. Москва: Смысл, 2006.
7. Былкина Н. Д., Люсин Д. В. Развитие представлений детей об эмоциях в онтогенезе. 2000. С. 38-48.
8. Веккер Л. М. Психика и реальность: единая теория психических процессов. Москва: Смысл, 2000. С. 679.
9. Вилюнас В. К. Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 2006. С. 496.
10. Вундт В. Введение в психологию. Санкт-Петербург: Питер, 2002. С. 125.
11. Выготский Л. С. Лекции по психологии. Москва: Перспектива, 2018. С. 148.
12. Выготский Л. С. Учение об эмоциях. Москва: Педагогика, 2012. С. 400.
13. Гиппенрейтер. Ю. Б. Психология мотивации и эмоций. Москва: ЧеРо, 2006.

14. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ. Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2018. С. 544.
15. Довгая Н., Перельгина О. Об особенностях развития эмоциональной сферы. «Дошкольное воспитание». 2007. №12.
16. Запорожец А. В. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста. Москва: Педагогика, 1986. С. 172.
17. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. Санкт-Петербург: Питер, 2002.
18. Қасен Г. А., Кудайбергенова А. М. Зарубежный опыт арт-педагогика и арт-терапии в практике психокоррекционной и профилактической работы. Педагогика и психология. 2015. №4 (25). С. 21-31.
19. Кафтанов Е В. Понятие «чувство» с точки зрения психологии. Студенческий: электронный научный журнал. 2018. № 11(31).
20. Ким А. М. Эмоциональный интеллект тренера и преподавателя физвоспитания. Алматы: Қазақ университеті, 2015.
21. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. Санкт–Петербург: Речь, 2007. С. 336.
22. Коноваленко М. Ю. Деловые коммуникации: учебник и практикум для академического бакалавриата. Москва: Издательство Юрайт, 2019. С. 466.
23. Копытин А. И. Арт-терапия детей и подростков. Москва: Когито-Центр, 2010. С. 197.
24. Лазарева Ю. В., Рудакова А. Е. Арт-терапия как средство развития эмоционального интеллекта детей старшего дошкольного возраста. SMALTA № 2, 2020. Научный диалог № 6, 2018.
25. Листик Е. М. Развитие способности к распознаванию эмоций в старшем дошкольном возрасте. 2003. С. 175.
26. Мадалиева З. Б., Мукашева А. Б., Қасен Г. А., Сеилханова М. Е. Развитие арт-педагогических и арт-терапевтических школ. Алматы: Қазақ университеті, 2016.
27. Медведева Е. А. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании. Москва: Академия, 2001. С. 247.

28. Нгуен Минь Ань. Диагностика уровня развития эмоционального интеллекта старшего дошкольника. Ребенок в детском саду № 1. 2008. С. 83-85.
29. Никитин В. Н. Арт-терапия: учебное пособие. Москва: Когито-Центр, 2014. С. 330.
30. Лошкарьова Е. По даним доповіді «Навички майбутнього» авторського колективу: Е. Лошкарьова, П. Лукша, І. Ніненко, І. Смагін, Д. Судаков. Global Education Futures i WorldSkills Russia, 2019.
31. Платонова А. В. Арт-терапия в работе психолога. Вестник СМУС74 №1. 2014.
32. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. Москва: Прогресс. 1979. С. 392.
33. Робертс Р. Д. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике. Психология. Журнал Высшей школы экономики. 2004. Т. 1. № 4. С. 3-24.
34. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Москва: Питер. 2012. С. 705.
35. Сергиенко Е. А., Ветрова И. И. Эмоциональный интеллект: модель, структура теста (MSCEIT V2.0). Психологические исследования. 2009. № 6(8).
36. Стрелкова Л. П. Психологические особенности развития эмпатии у дошкольников. 1987. С. 24.
37. Суздалева М. Эмоциональные колобки. Знакомим ребенку с чувствами и эмоциями. Ростов-на-Дону: «Феникс». 2016. С. 6.
38. Фортунатов Г. А. Психология. Москва: Учпедгиз, 1956. С. 128.
39. Шваб. К. Четверта промислова революція. Москва: Ексмо, 2016.
40. Юсупова Г. В. Состав и измерение эмоциональной компетентности. 2006. С. 166.
41. Alex Gray. The 10 skills you need to thrive in the Fourth Industrial Revolution, 2016.
42. Anna Davies, Devin Fidler, Marina Gorb. Future Work Skills 2020, 2011.

43. Aos S., Lieb R., Mayfield J., Miller M., Pennucci A. Benefits and Costs of Prevention and Early Intervention Programs for Youth. Washinton State Institute for Public Policy. 2004.
44. Bar-On R. Emotional Quotient Inventory: a measure of emotional intelligence. NY: Multi-Health Systems Inc. 2008. P. 36.
45. Bar-On R. The development of a concept of psychological wellbeing. Rhodes University: South Africa, 1988.
46. Brackett M., Caruso D., Stern R. The anchors of emotional intelligence, 2013.
47. Domitrovich C. E., Cortes R. C., Greenberg M. T. Improving young children's social and emotional competence: A randomized trial of the preschool «PATHS» curriculum. The journal of primary prevention. Vol. 28(2). 2007. P. 67-91.
48. Durlak J. A., Weissberg R. P., Dymnicki A. B., Taylor R. D., Schellinger K. B. The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis od school-based universal interventions. Child Development. 2011. P. 82.
49. Fernández-Berrocal. P. La relación del Test de InteligenciaEmocional de la FundaciónBotín (TIEFBA) con el ajuste personal y escolar deadolescentesespanoles. Revista de Psicodidáctica. 2018. Vol. 23. № 1. P. 1-8.
50. Karle. K. N. Neurobiological correlates of Emotional Intelligence in voice and face perception networks. Social and Affective Neurosciene. 2018. Vol. 13. № 2. P. 233-244.
51. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Models of Emotional Intelligence. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000. P. 396-420.
52. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. MSCEIT – Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test-. Toronto: Multi-Health Systems Inc. 2002. P. 14.
53. Hawkins J. D., Kosterman R., Catalano R.F., Hill K. G., Abbott R. D. Positive adult functioning through social development intervention in childhood: Long-term effects from the Seattle Social Development Project. Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine. Vol. 159(1). 2005. P. 25-31.

54. Hawkins J. D., Kosterman R., Catalano R. F., Hill K. G., Abbott R. D. Promoting positive adult functioning through social development intervention in childhood: Long-term effects from the Seattle Social Development Project. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. Vol. 159(1). 2005. P. 25-31.

55. Tapia M., Marsh G.E. A validation of the emotional intelligence inventory. *Psicothema*. 2006. Vol. 18. P. 55-58.